

MINISTERSTWO EDUKACJI I NAUKI
KOMITET POLITYKI NAUKOWEJ

BM.WOG.002.48.2021

Warszawa, 21 września 2021 r.

Stanowisko Komitetu Polityki Naukowej
w sprawie kierunkowych propozycji reformy Polskiej Akademii Nauk

Polska Akademia Nauk jest instytucją, która niewątpliwie kojarzy się z olbrzymim prestiżem. Zastąpiła na niego latami pracy wybitnych naukowców, uzyskiwanymi spektakularnymi osiągnięciami naukowymi i swoją elitarnością. Być członkiem Polskiej Akademii Nauk, pracować w Polskiej Akademii Nauk, zostać wybrany członkiem Komitetu, być członkiem Komisji przy oddziale PAN, czy też nawet uczestniczyć w pracach sekcji Komitetu jako ekspert, być zatem członkiem wspólnoty PAN – to powody do dumy i uznania w środowisku naukowym, jak również w społeczeństwie. Duma ta jest tym większa im większe sukcesy odnosi Akademia i większą rozpoznawalność oraz rangę zyskuje w środowisku międzynarodowym.

Członkowie PAN, to naukowcy, którzy swoim dorobkiem, postawą oraz zaangażowaniem zyskali autorytet oraz szerokie uznanie w środowisku i zostali wybrani do elitarnego grona korporacji uczonych w wyniku złożonej wieloetapowej procedury. Instytuty PAN, wśród nich 14 z kategorią naukową A+, to podmioty wyróżniające się nie tylko na krajowej mapie naukowo-badawczej, ale też w międzynarodowych bazach naukowych. Skupiają się one na określonych zadaniach badawczych, cechują się zaangażowaną kadrą, dużą elastycznością i dynamiką, pozwalającą na szybką zmianę struktury i kierunków prowadzonych badań, co jest szczególną wartością w obliczu szybko zmieniających się trendów naukowych.

Zmieniające się okoliczności zewnętrzne, rosnąca konkurencja naukowa i konieczność rywalizacji o dostęp do środków finansowych oraz możliwości rozwoju wymagają efektywnego wykorzystania wszelkich mechanizmów wynikających z olbrzymiego kapitału ludzkiego, który stanowi wspólnota Akademii, a także potencjału infrastrukturalnego. Potrzeba zmian w organizacji pracy Akademii w celu sprostania obecnym i przyszłym wyzwaniom nie budzi wątpliwości. Nieco odmienne są jednak koncepcje tych zmian. Dyskusja na ich temat jest bardzo żywa i budzi niejednokrotnie wiele emocji w całym środowisku. Uzasadnia je świadomość, że chodzi o sprawę wielkiej wagi. Dochodzi jednak do momentu, w którym emocje muszą ustąpić racjonalizmowi, dla dobra wszystkich, dla dobra Akademii, dla sprawy nadrzędnej, jaką jest rozwój Akademii na rzecz nauki, społeczeństwa i gospodarki.

W celu wypracowania kompromisu, w duchu odpowiedzialności nie tylko i wyłącznie przed wybitnymi członkami korporacji, pracownikami instytutów i całą wspólnotą Akademii, ale przed całym środowiskiem naukowym w Polsce i społeczeństwem, w posiedzeniu Komitetu Polityki Naukowej w dniu 29 czerwca 2021 r. udział wzięli wszyscy wiodący Autorzy trzech koncepcji reformy Polskiej Akademii Nauk:

zespół ds. opracowania założeń do projektu oraz projektu nowelizacji ustawy o Polskiej Akademii Nauk, powołany przez Prezesa PAN reprezentowali:

- Prezes PAN prof. Jerzy Duszyński, członek Akademii,
- Wiceprezes PAN prof. Paweł Rowiński, członek Akademii;

zespół znany pod nazwą PAN BETA reprezentowali:

- Prof. Elżbieta Witkowska-Zaremba, członek rzecz. Akademii,
- Prezes Zarządu Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej prof. Maciej Żylicz, członek rzecz. Akademii,
- Prof. Jan Kuźnicki, członek rzecz. Akademii;

zespół znany pod nazwą Porozumienie Instytutów Naukowych PAN (PIN PAN) reprezentowali:

- Prof. Lech Mankiewicz, wieloletni dyrektor Centrum Fizyki Teoretycznej PAN,
- Prof. Małgorzata Witko, członek Akademii.

Wszyscy uczestnicy spotkania wyrazili przekonanie, że brak takiego kompromisu może mieć daleko idące negatywne konsekwencje dla Akademii.

Komitet Polityki Naukowej po szczegółowym zapoznaniu się z ww. koncepcjami reformy PAN, dostrzega w nich wiele wspólnych elementów, a wiele pozostałych zapisów w interesujący sposób wzajemnie się uzupełnia, stanowiąc dojrzałą bazę do opracowania ostatecznego projektu reformy Akademii.

Prezes PAN wraz z zespołem przedstawili jednolity tekst projektu ustawy. Podstawą tego projektu jest zacieśnienie współpracy wewnątrz Akademii. Przewiduje on m.in. utworzenie reprezentacji i zwiększenie wpływu instytutów na proces decyzyjny w Akademii przede wszystkim poprzez nowy organ Zgromadzenie Ogólne Instytutów Akademii oraz poszerzenie składu Prezydium PAN o członków Rady Zgromadzenia Ogólnego Instytutów Akademii i zasięganie opinii przy wyborze wiceprezesa odpowiedzialnego za sprawy jednostek naukowych. Korporacja z kolei ma możliwości akademickiego i eksperckiego monitorowania działania instytutów. Projekt wprowadza także status członka-seniora z adekwatnymi prawami, jedną grupę członków krajowych, precyzuje formy współpracy z innymi podmiotami systemu szkolnictwa wyższego i nauki w kraju i za granicą, proponuje mechanizmy doskonałościowe.

W projekcie PAN BETA można wyczytać, że ma on służyć zwiększeniu jej prestiżu i lepszemu wykorzystaniu potencjału naukowego członków PAN i pracowników instytutów wchodzących w skład Akademii. W przekonaniu, że siłą Akademii są zarówno instytuty, jak i członkowie korporacji, proponuje wprowadzanie w PAN uregulowań, które pozwolą na wszechstronną aktywizację jej potencjału. Postuluje modernizację struktur PAN zwiększającą w szczególności synergii między korporacją a instytutami, utworzenie ciała kolegialnego złożonego z reprezentantów korporacji, instytutów oraz ekspertów międzynarodowych, uelastycznienie funkcjonowania instytutów i możliwość tworzenia nowych placówek. W projekcie zapisano również konieczność zapewnienia instytutom PAN odpowiednich narzędzi administracyjnych i prawnych oraz wsparcia członków korporacji, które

pozwolą szybko powoływać prężne zespoły naukowe i ułatwią nawiązywanie współpracy z innymi jednostkami akademickimi i pozaakademickimi, a także umożliwią rozwiązywanie zespołów nieproduktywnych.

Projekt PIN PAN zakłada, że instytuty naukowe pozostają w PAN przy znacząco mocniejszej niż dotychczas pozycji w strukturze Akademii. Zwraca uwagę, że osiągnięcie naukowe instytutów budują markę Akademii w świecie. Projekt jest przeciwny gwałtownym zmianom, w wyniku których powstałaby nowa, nieznana nikomu struktura. Proponuje w zamian uzupełnienie struktury PAN o samorządowe organy reprezentujące instytuty naukowe i stanowiące paralelę dla struktury korporacji, czyli Zebranie Ogólne Dyrektorów Instytutów PAN oraz Rada Dyrektorów Instytutów. Głównym zadaniem Zebrania Ogólnego Dyrektorów byłoby reprezentowanie wspólnych interesów instytutów PAN. Przewodniczącą Rady Dyrektorów wchodziłby zaś w skład Prezydium PAN.

Wyraźnie widać zatem wspólny mianownik reformy Akademii. Wszyscy uczestnicy debaty dostrzegają i wskazują na potrzebę wzmocnienia udziału Instytutów w podejmowaniu kierunkowych decyzji w Akademii. Widzą także potrzebę zwiększenia operacyjności decyzyjnej. Proponują działania służące zwiększaniu międzynarodowego znaczenia i prowadzeniu badań naukowych na najwyższym poziomie światowym.

Komitet Polityki Naukowej, po dodatkowych konsultacjach z Autorami trzech koncepcji reformy PAN, przedstawia poniżej wytyczne kierunkowe kompleksowej reformy Polskiej Akademii Nauk w celu lepszego wykorzystania kapitału Akademii i wprowadzania ambitnych działań projakościowych, usprawniających funkcjonowanie organizacji i zwiększających aktywność naukowo-badawczą. Nie ograniczają się one wyłącznie do spraw właściwych do uregulowania w pojedynczej ustawie o PAN, lecz dotyczą całego ekosystemu, w tym innych ustaw i aktów, w których następuje lub powinno nastąpić odwołanie do PAN. Z drugiej strony, nie obejmują one wszystkich aspektów funkcjonowania Akademii, w szczególności tych, w stosunku do których panuje powszechny konsensus.

Podstawowe cele reformy powinny objąć:

1. instytucjonalną integrację PAN, a równocześnie zacieśnienie współpracy Akademii z innymi podmiotami systemu nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce;
2. optymalizację struktury organizacyjnej PAN w taki sposób, by pozwalała ona jednoznacznie przypisać poszczególnym organom Akademii zakres ich odpowiedzialności - praw i obowiązków - tak by zapewnić większą transparentność podejmowania decyzji, jak i wzmocnienie czynników sprzyjających rozwojowi naukowemu;
3. stworzenie w ramach PAN silnej i odpowiednio umocowanej reprezentacji instytutów naukowych PAN oraz warunków umożliwiających ich efektywną współpracę, udział w procesach decyzyjnych władz PAN, dzielenie się dobrymi praktykami oraz wypracowywanie długofalowej strategii rozwoju;
4. zdefiniowanie roli, kompetencji i zadań organu kolegialnego odpowiedzialnego za funkcjonowanie Akademii, złożonego z władz wykonawczych Akademii oraz odpowiednio zrównoważonej reprezentacji członków korporacji, przedstawicieli instytutów i zaproszonych ekspertów;
5. zapewnienie właściwego kolegialnego nadzoru nad instytutami, w tym czytelnych procedur oceny ich działalności, wprowadzania i weryfikacji realizacji działań doskonalących i restrukturyzacyjnych lub konsolidacyjnych;

6. wprowadzenie procedury wyboru władz PAN uwzględniającej proces opiniowania przez odpowiednie organy kolegialne PAN;
7. zapewnienie Prezesowi PAN narzędzi wykonawczych umożliwiających sprawne podejmowanie decyzji i inicjowanie działań;
8. wprowadzenie wewnętrznych mechanizmów oceny władzy wykonawczej w PAN, przykładowo, wzorem uczelni, okresowej oceny realizacji przedstawionej przez Prezesa i przyjętej przez organ kolegialny strategii rozwoju PAN;
9. włączenie międzynarodowego zespołu ekspertów w proces konsultacyjny i opiniodawczy w PAN;
10. stworzenie mechanizmów wzmacniania doskonałości naukowej oraz rozpoznawalności na arenie międzynarodowej, w tym poprzez wymianę naukowców, działalność ekspercką i promocję wyników badań realizowanych w Akademii;
11. wprowadzenie reguł wyboru członków PAN umożliwiających zasilenie korporacji naukowcami o dużej rozpoznawalności międzynarodowej i wyróżniających się zdolnościami organizacyjnymi, w szczególności na etapie wciąż rozwijającej się kariery zawodowej, gotowych podjąć się realizacji działań na rzecz umacniania pozycji międzynarodowej i doskonałości naukowej Akademii;
12. stworzenie przez organy państwowe programu wspierającego finansowo reformę zarówno PAN jako całości, jak również instytutów PAN.

Podstawowymi warunkami zapewnienia wysokiej jakości badań prowadzonych w instytutach PAN oraz ich operatywności powinny być:

1. zachowanie osobowości prawnej oraz możliwości zrzeszania się instytutów, w tym powoływania federacji oraz innych form konsolidacji z podmiotami systemu szkolnictwa wyższego i nauki, co KPN omawiał szeroko w stanowisku z dnia 24 sierpnia 2021 r.;
2. zapewnienie instytutom autonomii oraz zespołom badawczym swobody prowadzonych w nich badań naukowych;
3. wprowadzenie systemowych rozwiązań pozwalających szybko diagnozować i rozwiązywać problemy pojawiające się w funkcjonowaniu instytutów PAN;
4. zapewnienie właściwego wsparcia eksperckiego, przede wszystkim przez członków i Wydziały PAN oraz autorytety z zagranicy, w celu osiągnięcia najwyższej jakości uprawianej w nich nauki;
5. wprowadzenie czytelnych zasad wyboru dyrektorów instytutów, które powinny być poprzedzone przeprowadzoną przez właściwy Wydział PAN wielokierunkową oceną instytutu mającą równocześnie charakter podsumowania mijającej kadencji dyrektora, sformułowaniem wymagań i kryteriów oceny, aktywnym wyszukiwaniem i opiniowaniem kandydatów;
6. przyjęcie przez każdy instytut strategii rozwoju zgodnej ze strategią rozwoju PAN oraz okresowe rozliczanie z jej realizacji;
7. zapewnienie wsparcia formalno-prawnego instytutom w postaci dedykowanej centralnej komórki (złożonej między innymi z radców prawnych, audytorów wewnętrznych, brokerów technologii);
8. silne powiązanie prowadzonych badań naukowych z zaawansowaną edukacją na poziomie doktorskim oraz podyplomowym;

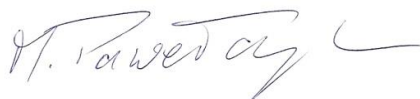
9. stworzenie korzystnych warunków do kształcenia doktorantów w szkołach doktorskich wspólnych z uczelniami, innymi instytutami PAN, instytutami badawczymi lub instytutami międzynarodowymi oraz nadawania stopni naukowych w przypadku uzyskania wymaganych uprawnień na podstawie wyników ewaluacji działalności naukowej;
10. utrzymanie mechanizmu finansowania działalności bezpośrednio z Ministerstwa Edukacji i Nauki.

Bardzo ważne jest także:

1. uwzględnienie PAN w Polityce Naukowej Państwa, Krajowym Planie Odbudowy i programach strategicznych oraz przypisanie jej roli jednej z kluczowych instytucji dla rozwoju kraju oraz budowania dyplomacji naukowej, na co wskazywał KPN w stanowisku z dnia 23 sierpnia 2021 r.;
2. wprowadzenie mechanizmów gwarantujących swobodę badań naukowych prowadzonych w PAN, ale także możliwości sprawnej konsolidacji kapitału do podejmowania się realizacji wyzwań i działań badawczych o charakterze strategicznym, w odpowiedzi na aktualne i czasami nagłe potrzeby społeczne i gospodarcze, jak na przykład sytuacja epidemiczna;
3. wprowadzenie gwarantowanych ustawą programów projakościowych adresowanych zarówno do instytutów jak i Akademii jako instytucji, np. zbliżonych kształtem do programów adresowanych do uczelni, takich jak Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza, czy też Regionalna Inicjatywa Doskonałości;
4. doprecyzowanie roli i pełniejsze zagospodarowanie kapitału intelektualnego zgromadzonego w Komitetach, łączących przedstawicieli środowiska uczelni, instytutów naukowych i badawczych, którym warto przekazać odpowiedni mandat i lepiej wykorzystać jako ciała eksperckie wypowiadające się w sprawach ważnych dla Państwa oraz rozwoju nauki we właściwych sobie obszarach, jak również uczestniczące aktywnie w procedurze oceny programów finansowanych przez agendy rządowe;
5. stworzenie mechanizmów umożliwiających szybkie reagowanie i wypowiedanie się Akademii w odpowiedzi na bieżące wyzwania (np. pandemia), w szczególności przez zespoły interdyscyplinarne;
6. zagwarantowanie szerokiej autonomii PAN w zakresie podejmowanych decyzji instytucjonalnych, finansowych, doskonałościowych oraz co do kierunków prowadzonych prac badawczych.

Szczegółowe rozwiązania i przeniesienie ich na spójne zapisy w postaci aktów prawnych wymagają kontynuowania prac i dialogu wewnątrz Akademii. Komitet Polityki Naukowej wyraża gotowość do dalszego wspierania Polskiej Akademii Nauk jako jednego z głównych i niezbędnych filarów nauki uprawianej w Polsce, w tym do wspierania w wypracowywaniu kompromisowych i dobrych rozwiązań.

Przewodniczący
Komitetu Polityki Naukowej

Prof. dr hab. inż. Marek Pawełczyk